

سەرجه م تیۆره ئەدەبیبیەکان لە چوارچێوەی لیکدانەوهی (هیرمنوتیکای) مانای دەق دەخولێتەوه، ئەو مانایەکی که نووسەر راستەوخۆ بۆ خوێنەری دەگوازێتەوه (ئەمە بۆچوونەکی ئای. ئی. ریتچاردزە) و ئەو مانایەکی که (هەرۆک رەخنەگرە نوێیەکان دەلێن) و بەستەیی بنیادی structure دەقە. واتە تیۆره ئەدەبیبیەکان بەگشتی باسی ئەو کیشە مەعریفییانە دەکەن کاتیک که مانای دەق لە نێو پرۆسەیی خوێندنەوهدا دەخولقێت، بەلام لە راستیدا ئەو تیۆره ئەدەبیبیەکان ناتوانن راستەوخۆ بە پروون و ئاشکراییی مانای دەق بپێکن و ئەمەش بۆتە هۆی سەرھەڵدانی لیکدەرەوه و تیۆرەکانی هیرمنوتیکا بەگشتی که ئەرکەکیان بریتیبە لە هەرۆک فریدریک شلایەر ماخەر دەلی: هونەری دوورکەوتنەوه لە بەدحالییوون لەدەق، واتە ئەو هونەری که لە هەمانکاتدا خوێنەر و رەخنەگر بەشدارن تێیدا، یاخود ئەو هونەری که پاساوێک بۆ خوێندنەوهی دەق دەخولقێت یانیش هیچ نەبێ پشتراستی دەکاتەوه. بێگومان هۆی سەرھەڵدانی تیۆری هیرمنوتیکا بۆ پێشبینی دیالۆگی فەلسەفی نیوان تیزی بابەتخوایی objectivism و تیزی رێژە خوایی relativism (النسبیه) دەگەرێتەوه، واتە نیوان دوو بۆچوونی رکابەر: پرواکردن بە بوونی چوارچێوەیەکی نامیترووی هەمیشەیی بۆ دیاریکردنی سروشتی عەقلانیەت reasonalism و مەعریفە و راستی لەلایەکەوه، پرواکردن بە نەبوونی گۆرانکاری و رزگاربوون لە گێژەنی هێماو راستیبە زۆرەملیبەکان و

دیدیکی هزری بۆ تیۆری هیرمنوتیکا

ئازاد خدر

حقیقه‌کان و پیلانه فلسه‌فیه‌کان هه‌روه‌ک بئرنشتاین ده‌لئ: که ناتوانین بیانسه‌لمینین یان ره‌تیا‌ن بکه‌ینه‌وه، له‌لایه‌کی دیکه‌وه. بۆیه پیشینه‌ی هیرمنوتیکا چه‌ندین گرمانه‌ی تیۆری له‌باره‌ی سروشتی مانای دهق به‌خۆه ده‌گرت. بۆ نمونه گرمانه‌که‌ی پۆل ریکۆر که ده‌لئ: (مانا به‌ره‌می وشه‌کانی و کیشسه‌کانی ده‌قه‌و گوزارشت له‌سه‌ره‌خۆیی سیمانتیکی - Semantic Autonomy ده‌کات). له‌ روانگه‌ی گرمانه‌ی بابه‌تخوارییه‌وه یاخود گرمانه‌ی بابه‌تیا‌نه‌وه، دهق ته‌نیا یه‌ک مانای ته‌واوی هه‌یه، له‌ روانگه‌ی رپژه‌یه‌وه دهق پتر له‌یه‌ک مانای هه‌یه و به‌پیی خۆپندنه‌وه‌ی مانای ده‌گۆرئ. هه‌روه‌ها له‌ روانگه‌و گرمانه‌ی لۆژیکیه‌وه، مانای دهق بابه‌تیککی ئایدیالییه و خۆپنه‌ران له‌ هه‌لومه‌رج و کاتی جیا‌وازا ده‌توانن بیپین، که‌چی له‌ دیدیکی میژووبیه‌وه مانای دهق (پووداوتیکی) میژووبیه و هه‌لۆیستی میژوویی لیکده‌وه‌ه دیاری ده‌کات، لپه‌دا ناکوکی نیوان دوالیزی (خود و بابه‌ت) له‌نیو پرۆسه‌ی تیگه‌یشتن له‌ ده‌قدا دیته‌ ئاراوه.

له‌لایه‌کی دیکه‌وه، کاتیک که له‌نیو ته‌زمونی خودی خۆمان مامه‌له‌ له‌گه‌ ده‌قدا ده‌که‌ین، کیشه‌ی مه‌رجه‌عیته reference دیته‌ ئاراوه، چونکه مۆرکه ته‌ندیشه‌یه‌که‌ی ده‌قی ته‌ده‌بی ده‌بیته‌ مایه‌ی هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی واقع و هه‌ک مه‌رجه‌عیکی مسۆگه‌ر و به‌ره‌ست. خودی ته‌م کیشه‌یه‌ش ده‌بیته‌ هۆی سه‌ره‌لدانی چه‌ندین پرسپاری فلسه‌فی و زمانه‌وانی له‌باره‌ی مانای دهق و پپوه‌ندییه‌که‌ی به‌ میژوو و به‌ سیمانتیکس (زانستی ده‌لاله‌ت) و به‌ پرسه‌ پراگاتیکییه‌کان که له‌ پپوه‌ندی نیوان به‌ش و گشت partand Total ده‌کۆلنه‌وه. که‌واته ته‌م پرسپاره: تا چه‌ند دهق ده‌توانی مانای خۆی دیاری بکات تا چه‌ند خۆپنه‌ر ده‌توانی ته‌و مانایه‌ دیاری بکات؟ پرسپاریکی ساکارانه نییه، بۆیه هه‌رمه‌ندانی هیرمنوتیکا هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه دووچاری چه‌ندین پرسپاریو گرفتی فلسه‌فی گه‌وره بوونه‌وه و خودی ده‌سته‌واژه‌ی هیرمنوتیکا بووه گرنگترین بابه‌ت لای ره‌خنه‌گره به‌ناوبانگه‌کان و فه‌یله‌سووفه‌کانی وه‌ک ولفگانگ ئایزه‌ر و یاوس و فیتش و ئانگاردن و گادامیر و ریکۆر... بیگومان وه‌ک ته‌قلیدیک ده‌توانین میژووی تیۆری هیرمنوتیکا بگه‌رپیننه‌وه بۆ سه‌ره‌تای توپژینه‌وه لاهوتیه‌کانی

پروستانتته ئەلمانیه‌کان له‌ سه‌ده‌ی حه‌قه‌دا ته‌وانه‌ی که به‌پیی لاهوتی پروتستانتی، کتیبی پیرۆزی مه‌سیحیه‌ت (ئینجیل) یان رافه‌کرد یاخود لیک دایه‌وه. له‌م پرۆه‌وه زۆریه‌ی میژوونوسه‌ مۆدیرنه‌کانی هیرمنوتیکا، توپژینه‌وه هیرمنوتیکایه‌کانی (فریدریک شلایه‌ر ماخه‌ر له‌ ۱۷۶۸ - ۱۸۳۴ به‌ قوناغی دووه‌می فه‌لسه‌فه‌ی هیرمنوتیکا له‌ قه‌له‌م ده‌دن، که هه‌ندیک ره‌خنه‌گر به‌ قوناغی (رۆمانسیه‌ت) ناوه‌دی ده‌کن، که تییدا (خۆپنه‌ر، یان ره‌خنه‌گر ده‌که‌وئته‌ ژیر هه‌ژموونی سایکۆلۆژیانه‌ی ته‌و مانایه‌ی که یه‌که‌م جار نووسه‌ری دهق ملکه‌چی بووه).

شلایه‌ر ماخه‌ر ته‌م پرۆسه‌یه ناوئیدنه‌ن (ئه‌لقه‌ی هیرمنوتیکایی The Hermeneutical circle) که تاكو ئیستاش بوته مۆرک و کرۆکه سه‌ره‌کییه‌که‌ی زۆریه‌ی تیۆره‌کانی هیرمنوتیکا.

ته‌و ته‌لقه‌یه وه‌ک وه‌رچه‌رخانیکه له‌ خه‌مالاندنی in-tuation مانای ده‌قه‌وه بۆ شوڤه‌کردنی ته‌و مانایه له‌نیو پپوه‌ندییه‌که‌ی به‌تیکری ده‌قه‌که‌وه.

به‌م شیوه‌یه هیرمنوتیکا ده‌بیته ته‌و که‌لینه gap میژووبیه‌ی که کاری ته‌ده‌بی داده‌پرتیته له‌ ره‌خنه‌گر، یان خۆپنه‌ر و هه‌میشه وه‌ک ئاسته‌نگیک دیته به‌رده‌م پرۆسه‌ی تیگه‌یشتن له‌ دهق.

دوای شلایه‌ر ماخه‌ر چه‌ندین هه‌رمه‌ندی دیکه هه‌ولیان داوه کیشه‌ فه‌لسه‌فیه‌کانی تیۆری هیرمنوتیکا چاره‌سه‌ر بکه‌ن، بۆ نمونه (قیله‌ایم دلتای)، هه‌ولی دا تیۆری هیرمنوتیکا بکاته به‌شیک له‌ زانستی هیومانیستی (مروث دۆستی)، چونکه پیی و ابوو که رافه‌کردنی دیاره‌کان په‌یوه‌سته به‌ زانسته سروشتیه‌کان (وه‌ک فیزیک و کیمیا و... تاد)، به‌لام تیگه‌یشتن له‌و دیاردانه پتر په‌یوه‌سته به‌ زانستی هیومانتیه‌وه و هیرمنوتیکا پتر له‌یه‌ک مانا ده‌به‌خشیته ته‌و دیاردانه (دلتای) پروای به‌وه‌بوو که هیرمنوتیکا وه‌ک فیزیک هه‌لگری راستیه‌کانه، بۆیه میژووی کرده (باشترین بواری مه‌عریفی بۆ پراکتیزه‌کردنی هیرمنوتیکا). دواتر مارتن هایدگه‌ر له‌کتیبی (بوون و کات Being and Time - ۱۹۲۶) دا، هیرمنوتیکای کرده به‌شیک له‌ ته‌نتولۆژیا (زانستی بوون) و زمان (تیمه‌ کاتیک که باسی هیرمنوتیکا ده‌که‌ین، مه‌به‌ستمان ته‌وه نییه ده‌لاله‌تیککی زمانه‌وانی بسه‌پینین به‌سه‌ر شته‌کانی

جیهان، به لکو کاتیک که رووبه پرووی شتیک له نیو جیهان ده بینه وه، نهوسا مانای نهو شته ناشکرا ده بی و نیمه ش له جیهان ده گه یین، واته هیرمنوتیکا پیتشینیه نه ندیشه یی نهو شته نییه که نیستا له به رده ممانه، به لکو پیتشینیه و تیگه یشتنی پیتشوه خته -Vor verstandnis ی نیمه یه بو نه وشته که بهر هیچ شتیه که ناتوانین دای بیرینین له بوغان، واته له پرووی کرؤنولژیه وه (میژووی کاته وه)، هیرمنوتیکا بنجینه ی نه نولژیه بوغانه). نهو بوچوونه ی هایدگر وه که هولیک هاکوفی کردن بو له نیوان هیرمنوتیکای میژووی و نه پستمولژیا (زانین) و فینومینولژیا (دیارده گرایه) و نه نولژیا. فینومینولژیا به گشتی کیشه کانی په یوه ست به مانای دهق داده پرتی له میژوو و پیتشینیه دهق، به للام هیرمنوتیکا به پیچه وانوه میژوو له نیو جهرگه ی پرؤکه ی دایه سه باره ت به تیگه یشتن و لیکدانه وهی نهو مانایه و ته نانه ت ده کرئ بلتین، سه رجهم توپزینه وه هیرمنوتیکایه کان به میژوو خودی هیرمنوتیکاه ده ست پتی ده کن. نهو راستییسه له کتیبی (راستی و میتود Truthand method) ی فیله سووفی نه لمانی هاوچهرخ هانز گادامیر به رجسته ده بیت. نهو کتیبه مه زنه باس له یه کبونی (راستی و میتود) ناکات، به لکو پتر باس له لیکدایرانیان ده کات، نهو لیکدایرانه ش روونتر ده بیته وه کاتیک که گادامیر مامه له یه کی هیرمنوتیکایانه له گه ل ده قدا ده کات و نهو بیرۆکه یه رت ده کاته وه که ده لئ (میتود به سه ر ده قدا پراکتیزه ده کرئ بو نه وهی دهره نجامیکه هه بی)، له هه مانکاتدا هیرمنوتیکای فله لسه فی بو دهق لای نهو (نامرازیکه بو راستکردنه وهی کیشه ی ناسنامه ی دهق یا خود ناسنامه ی راستی و میتود). نهو بیرۆکه یه ش وهک دایرینیکه له گوشه نیگای شلایه ر ماخه ر، که ده لئ: (هیرمنوتیکا بریتییسه له سایکولژیا ی تیگه یشتن له دهق). جگه له وهش، گادامیر نه وهش رت ده کاته وه که هیرمنوتیکا هاوشیه وه میتوده (که بیرۆکه ی هزرمه ند دلتایه)، به للام هاوکات له گه ل بیرۆکه ی هایدگر دایه که ده لئ: (میژوو و دهسلاتی کات له نیو جهرگه ی پرؤسه ی هیرمنوتیکای فله لسه فیدایه). له کتیبی (راستی و میتود) دا ده لئ: (کاتی نیوان لیکدیره وه و دهق، ناسته نگیک نییه که ده بی لا بدریت، به لکو کاتیک سوود به خشه و به کیکه له هۆکاره کانی پتوهندی نیوانیان

و له نیو خودی نهو هۆکاره شدا ده توانین پرسیاره سه ره کیسه که ی هیرمنوتیکا بکه یین: چۆن دهق هه ر له سه ره تا وه، له به دحالیبونوی ده پارتریت؟). له وه لامی نهو پرسیاره شدا گادامیر ده لئ (به به کاره یانی عه قل به شیه وه کی میتودولژیا نه Methodology و ره چا و کردنی به هاو هیما ی مه رجعه عیه ت و کولتور). لای نهو، مه رجعه عیه تی دهق سه رچا وه ی (راستی ده قه) و کولتوریش (له نیو کرده وهی عه قلدا دهره قمان بو پاراستنی رابردوی دهق دهره خسینتی). به رای نهو هیچ ده قیکه دیاریکراو له نارادا نییه بو نه وهی توپزینه وهی میژووی. یان هیرمنوتیکای بو بکرئ و گه ر بیتوو پرومان به وه هینا که (هیرمنوتیکا گه راندنه وهی مانا و ناینده ی دهق نییه، به لکو پاراستنی رابردوه که یه تی له نیو ناگای نیستاماندا)، نهوسا ده توانین (ریفورمی مه رجعه عیه ت و عه قلمان بکه یین بو نه وهی رولیان له پرؤسه ی هیرمنوتیکای ده قدا هه بیت). به مانایه کی دیکه گادامیر ده یه وهی بلت، تیگه یشتن له دهق کاری خودیک subject، یان تاکیک self نییه، به لکو بریتییسه له پرؤسه ی چه قگرتن له نیو که شوه وه ای کولتوروی ده قدا که (رابردوو و نیستای وهک شه رعیه تی Legitimacy به خووه ده گرت، بو به به م پییه، کاری هیرمنوتیکا وه رده چه رخیت بو چالاکیسه کی (نیو خودی intersubjective و بهو کولتوره مان ده به ستیته وه که پتوهندی به راستی ده قه وه هه یه و که تیتیدا پرؤسه ی هیرمنوتیکا (لیکدانه وه) رووده دات، به م شیویه ده توانن تتی بگه یین له دهق وهک (مانای نهوی دیکه).

نهو مانایه ش به لای گادامیر (مانای ده قه نهک مه به ستی نووسه ر) و (نهوی دیکه) ش لیره دا (کاتیکه دیکه ی ده قه) نهو کاته ش بو (هه ر نه وه یه ک له نه وه کانی خوینه ران وهک پیناسه یه که بو خو ی و بو رابردوه که ی). واته هه ر سه رده میتک ده بی به شیه تابه تیبه که ی دهق له خودی نهو ده قه بگا، چونکه دهق (به شیکه له گشتی نهو کولتوروی که سه رده مه که ی بایه خی پتی ده دات و له نیویدا هه ول ده دا له خو ی بگا). به رای نهو، کات پالپشتیکه سه ره کیسه بو پرؤسه ی هیرمنوتیکای دهق، واته ستانداردیکه بو تیگه یشتن له کولتور و مه رجعه عیه تی دهق. ده لئ: (دهق بریتییسه له کرؤنولژیا ی کاریگه رانه ی خودی دهق: بریتییسه له یه کیتی دهق و

تیگه شتتیکی میژوو بیانه لئی). گادامیر بهم شیوهیه توانی پروا به خوئی بینی که توانیویه تی به سهر دو الیزمی (نوسهر و دهق) زال بیی له پرۆسهی هیرمنوتیکادا، ئەمەش به پیداکرتن لەسەر ئەو که (مانای دهق په یوهسته به کاته کهی نهک به نوسهره کهی). بۆیه جیاوازی نه بیینی له نیوان خۆیندنه وهی دهق و رهخه گرتن له دهق، چونکه پتر بایهخی به خودی هیرمنوتیکای دهقداوه نهک به (میانگیری رۆله کهی).

ههروهها کتیبی (دهسه لاتی هیرمنوتیکای) رهخه گری هاوچه رخ (دی. هیرخ)، چه ندين تیزور له باره ی چه مکی (مانا Signification) دهخاته پروو و رهخه یان لئ دهگرت، وهک تیزوری (میژووگه رایبی رادیکالی) گادامیر که ده لئ: (مانا بیروکه یه تی میژوو بییه) و تیزوری سایکۆلۆژیی که ده لئ: (مانا پرۆسه یه کی عه قلییه نهک بابه تی ئەو پرۆسه یه) و تیزوری سه ره خوئیخوازی Au-tonomism که ده لئ مانا سه ره خوئییه له ویستی نوسهر و وابه سته ی ئەنتۆلۆژیای دهقه. (دی. هیرخ) له کتیبی ناوبراودا، دیدی هیرمنوتیکایی خوئی له باره ی جیاوازی نیوان مانای دهق و دهلاله تی Sig-nificance دهق له بواری ئەده بی و هزریدا تاوتوی دهکات، به رای ئەو له پرووی هزرییه وه (مانای دهق په یوهسته به مه به سته ی نوسهر و دهلاله تی دهقیش په یوهسته به پیوهندی نیوان مانای ئەو دهقه و هه لومه رچی خۆیندنه وه ی یاخود خۆینه ری دهق). واته ده یه وئ بلئ له وانه یه دهق یه ک مانای دیاریکراوی هه بییت، به لام دهلاله ته که ی بیکۆتاییه و به پئی خۆینه ر دهگۆردریت. بهم شیوه یه ناوبرا و جیاوازی رادیکالیانه ده بیینی له نیوان (هیرمنوتیکای مانا) و رهخه (رهخه گرتن له دهلاله تی دهق). ویرای ئەوهش، (دی. هیرخ) رهخه له (ئهلقه ی هیرمنوتیکایی) دهگری و ده لئ: (جیاوازی زۆر هه به له نیوان تیگه یشتن له دهق و لیکدانه وهی دهق، چونکه ئیمه له نیو پرووداویکی تاییه تی و بیدنه گ Mute دا له مانای دهق دهگه یین، به لام به ناشکراییی و له نیو نیشانه کانی Signs زماندا لئکی دهدهینه وه). که چی (ستانلی فیچ) ده لئ: (مانای دهق له ودیوی که سایه تی Metapersonal خۆینه ردا به رجه سته ده بییت، که بریتییه له کۆمه لئیک ستاندارد و عورف و عاده ت traditions و بیروبرو و ده زگا و کۆمه لئ هیرمنوتیکایی). ئەم بۆچوونه ئاکامی گرنگی بۆ

تیزوری هیرمنوتیکای به تاییه تی و لئیکۆلینه وهی ئەده بی به گشته ی لئ دهکه ویتته وه، چونکه ناوبرا و پروای وایه که راستییه کانی توئیزینه وهی ئەده بی ته نیا له نیو ده زگایه ک و کۆمه لگه یه کی دیاریکراودا په پره وده کترین و دهقیش که توئیزینه وهی بۆ دهکه یین (ته نیا ده ره نجامی هیرمنوتیکایه که بۆ خودی ئەو دهقه پروو ده بیته وه:

خۆیندنه وه وهک رستن و چینییکه له رپگای کونییه ی دهقه وه، نهک دۆزینه وهی، فۆرمی دهقیش خۆینه ریکی تاییه تی به ستاندارده کانی کۆمه لگه ی هیرمنوتیکایی سازی ده دات).

واته ده یه وئ بلئ، لئیکد ره وانی دهق وابه سته ی کۆمه لگه کانیان که کۆنترۆلئ مانا و تیگه یشتن له دهق ده کهن، ئەم بۆچونه ش دیدگایه کی رادیکالیانه بۆ رهخه ده خۆلئینئ. به لای (ستانلی فیچ) رهخه (ئه رکی ئەوه نییه شیوه ی خۆیندنه وهی دروست بییتته کایه وه، به لکو ئه رکی ئەوه یه، که بلئ له کام روانگه وه خۆیندنه وه هه ل دهقۆلئیت، واته ئه رکی ئەوه یه، گریمان ه و بۆچوونه هیرمنوتیکاییه کان بچه سپینئ و دواتر راستترینیان په سند بکات). به مسایه کی دیکه، به لای ئەو دهق به رهه میکی ستراتیژی هیرمنوتیکایی رهخه گرانه و خۆینه ریش به رهه میکی شیوازی بییرکردنه وه و کۆمه لگه و کولتووری ئەو خۆینه ره یه.

سەرچاوهکان:

- ۱- نظرية الادب الحديث، ديفيد روبي، ۱۹۸۱.
- ۲- صلاحية التأويل، دي. هيرخ، ۱۹۷۵.
- ۳- الحقيقة والمنهج، هانز غادامير، ۱۹۷۰.
- ۴- دراسات في الفيلولوجيا، ستانلي فيچ، ۱۹۹۱.
- ۵- الوجود والزمن، مارتن هايدغر، ۱۹۶۲، الطبعة الاولى.